

GÁBOR KÁLMÁN: A KÖZÉPOSZTÁLY SZIGETE (Szeged: Belvedere, 2000)

A nemrégiben megjelent könyv a Hajógyári-szigeten évente augusztusban megrendezett ifjúsági fesztivált elemzi – mint címe is sugallja – szociológiai nézőpontból. A borító és a téma alapján úgy gondolhatja az olvasó, hogy könnyed, színes munkát tart a kezében. Aki ezt gondolja, csalódni fog. A könyv valójában nem könnyű olvasmány: írásait nem színes riportok, esszék alkotják, hanem komoly elméleti szövegek, empirikus kutatási eredmények bemutatásával találkozunk. Nehezíti az olvasó helyzetét, hogy nem biztos, hogy első ránézésre át tudja tekinteni, mi is a könyv valódi célja. Gyanítható persze, hogy a középosztály szigete csak részben szól a szigetről, valójában az ifjúságról van benne szó – a sziget kapcsán. Végigolvasva azonban az olvasó rájön, hogy ez a könyv mégsem csak az ifjúságról szól, hanem inkább a társadalmi átalakulásról – az ifjúság kapcsán. Ami nehezíti az eligazodást, az végső soron részben ugyanaz, mint ami érdekessé teszi a témát: a több oldalú (elméleti, történeti, empirikus, etnografikus) megközelítés, s a többféle műfaj egyidejű alkalmazása.

A könyv szerzője Gábor Kálmán – de több szerző is rejtőzik az írások mögött, s a kutatássorozat, melyre támaszkodik, szintén csapatmunka terméke.¹ A jelen könyv egyfajta összegzése a kilencvenes években a Szigeten és a magyarországi vidéki városokban végzett kutatásainak – melyek végső soron tulajdonképpen mind valami hasonlóról szólnak: ifjúságról, értékekről, társadalmi változásokról, középosztályról. Most a Szigetről – s ennek kapcsán ismét az ifjúságról, értékekről s a társadalmi átalakulásról és annak következményeiről.

A Sziget láthatóan sikeres vállalkozás. Története 1993-ban kezdődött, amikor Müller Péter, a Sziámi együttes énekese és Gerendai Károly, az együttes menedzsere azzal az ötlettel állt elő, hogy rendeznek az óbudai hajógyári szigeten egy ifjúsági táborot, ahol a kultúráé és a koncerteké a főszerep. Így indult a Diáksziget, amelyen akkor a magyar alternatív zenei élet legfontosabb zenekarai léptek fel, s melyre akkor 43000 fiatal ment el. Egy évvel később, 1994-ben százezerrel több látogatója volt a Diáksziget–Eurowoodstock néven futó fesztiválnak, amely jelentős siker lett. 1995-ben a sziget neve ismét változott: Sziget '95 lett, hogy ne csak a még tanuló fiatalok érezzék magukénak. A Sziget további működtetése azonban további szponzorokat igényelt, ennek következtében lett a rendezvény tulajdonosa a Pepsi – s lett 1996-tól Pepsi-sziget a rendezvény neve. Ekkorra változott meg a média véleménye is a szigetről, eltűnt a korábbi heves ellenszenv. A szigetnek ekkor már 260 000 látogatója volt.

A Sziget népszerűsége kapcsán több kérdés is felmerül: Mitől sikeres vállalkozás? Mit jelent a Sziget a fiatalok számára? Milyen kulturális mintákat közvetít, s a fia-

¹ A Pepsi Sziget '99 kutatás leírásában említettek alapján a közreműködők többsége a Szegedi Tudományegyetem hallgatói közül kerül ki.

talok milyen csoportjai számára? Jelen kötet ezeknél átfogóbb kérdéseket feszeget, s a Sziget kapcsán voltaképpen két egymással összefüggő dolgot elemez: a középosztályosodás folyamatát és ennek az ifjúság körében megfigyelhető megfelelőjét, az ifjúsági korszakváltást.

A könyv szerkesztése nem könnyíti meg az olvasó dolgát. Mindjárt az előszóban a Sziget-kutatás történetének áttekintése mellett elméleti tézisekkel találkozunk, amelyek az Ifjúsági Kutatócsoport empirikus munkájának elméleti alapfeltevéseit fogalmazzák meg, s megelőlegezik a későbbiekben bővebben kifejtett írásokat is. A könyv gerince, *A középosztály szigete* cím alatti rész a Szigettel kapcsolatos elméleti, etnografikus, empirikus jellegű írásokat tartalmazza. Egy sajtóelemzés a Sziget történetét veszi végig, egy másik írás (*Város a városban*) a sziget térszerkezetét és életét tekinti át etnografikus jelleggel. Ezután – átfogóbb értelmezési keretben – a középosztályosodás Nyugat-Európában és Magyarországon végbemenő folyamatának tárgyalása következik. Ez az írás észrevétlenül átmegy a Szigeten folytatott empirikus kutatás bemutatásába, a fiatalok értékekkel, ízléssel, karrierrel kapcsolatos véleményének tárgyalásába, s a szigetlakó fiatalok „szigeteinek” a zenei ízlésviláguk különbségeinek segítségével rekonstruált csoportjellemzőinek leírásába. Ez a rész a média ifjúság- és szigetképeinek bemutatásával fejeződik be. A könyvet mellékletek és függelék egészíti ki. A mellékletben található a kutatás leírása, kérdőíve s fontosabb adatai, a Sziget bibliográfiája s a könyv angol nyelvű összefoglalója. A függelékben egy angolból fordított tanulmányt és a szigeten készült fotókat talál az olvasó.

A kötet szerkezetének és műfaji sajátosságainak eklektikussága ellenére az írások komoly állításokat, hipotéziseket fogalmaznak meg, melyek a szerző korábbi, hazai fiatalokkal kapcsolatos vizsgálatai legfontosabb eredményeinek egyfajta összefoglalását is jelentik. A szerző, Gábor Kálmán – a kilencvenes évek elején korábban megfogalmazott – állítása szerint ifjúsági korszakváltás előtt állunk, sőt ifjúsági korszakváltás zajlik Magyarországon. A korszakváltás következtében az ifjúsági életszakasz meghosszabbodik, nagyrészt az iskolázás meghosszabbodása következtében. Az iskolában eltöltött idő azonban nem csak időben növeli meg az ifjúsági életszakaszt, hanem alapvető változást eredményez a fiatalok életében, státuszában is: a fiatalok egyre korábban kényszerülnek önálló döntésekre, miközben életükben egyre későbbre tolnak olyan jelentős életesemények, mint például a munkába állás, a családalapítás, az első gyerek születése. A meghosszabbodott ifjúsági korszakot ugyanakkor növekvő autonómia jellemzi, ami önálló anyagi, jogi és szociális státusszal jár, azaz önálló fogyasztói és polgári státuszt jelent. Az ifjúsági korszakváltás a nyugat-európai országokban a középosztályosodással egy időben indult meg, ennek eredménye volt a kiszélesedett továbbtanulás, a fiatalok fogyasztóvá válása, s a diákmozgalmak során polgári jogaik elismerése is.

A fenti folyamatokat a szerző a középosztályosodással szoros összefüggésben mutatja be. A hatvanas években megfogalmazott középosztályosodás-elméletek szerint a középosztályosodás legfontosabb jellemzője a jövedelmek és az életszínvonal kiegyenlítődése a munkásosztály és a hagyományos középosztály között, s a fogyasztói struktúra átalakulása a munkásosztály nagy részénél, aminek révén általánossá válik körükben is a legkülönbözőbb tartós fogyasztási cikkek birtoklása. (Hozzájárult a fentiekhez a települések ökológiai szerkezetének átalakulása is, amennyiben az új kertvárosokban és a lakótelepeken már nem maradtak meg ugyan-

azok a közösségi élet normáit tovább örökíteni képes kapcsolatok, mint a régi munkástelepeken.) Ennek hatására átalakult az életstílus is a munkásosztály soraiban, ami nem lett más, mint a középosztályi életstílus átvétele. A társadalom középosztályosodása megváltoztatja a fiatalok életformáját is, mivel a családi fogyasztási javak körének bővülésével párhuzamosan a fiatalok iskolázása is kiszélesedik, meghosszabbodik. Az iskolai ifjúsági szakasz fokozatosan egy relatíve önálló életszakasszá válik, melyben az iskola szerepe felértékelődik, a képzési intézmények látogatása révén az ifjú életszakasz autonómiája növekszik. Az iskolai életszakasz meghosszabbodása következtében a munkába állás, a házasodás és a gyerekvállalás is kitolódik, miközben csökken a család ellenőrző szerepe, erősödik a fogyasztói ipar és a média, az ifjúsági kultúra befolyása.

A középosztályosodás egyes országokban (USA, Kanada, Ausztrália) az ötvenes évek végén, Európában a hetvenes években vált megfigyelhetővé, párhuzamosan a szolgáltató szféra dominánssá válásával, azaz a posztindusztriális korszakkal. Magyarországon a kilencvenes évekre jelentek meg az erre utaló jelek.

Kérdés, hogy a nyugat-európai társadalmak kapcsán megfigyelhető folyamatok milyen mértékben jellemzik a magyar társadalmat és *mai magyar fiatalokat*. A szerző úgy találja, hogy Magyarországon valamiféle előpolgárosodási folyamat már a hatvanas években megindult, s a rendszerváltást követően, a kilencvenes évekre vált teljessé, a magántulajdon kialakulásával, a piaci rendszer és a polgári demokrácia kiépülésével, a tercier ágazatok előretörésével, a multinacionális vállalatok megjelenésével és az egyetemi hallgatók számának emelkedésével. A kilencvenes években a magyar fiatalok közt is megfigyelhetőek a változások, egyre több fiatal tanul egyre hosszabb ideig, s a fiatalok egyre szélesebb rétegei kerülnek önálló fogyasztói státuszba.

A középiskolás fiatalok körében végzett lokális vizsgálatok a szerző szerint azt mutatják, hogy a fiatalok Magyarországon is egy új ifjúsági korszakba léptek. Az iskolai ifjúsági korszak összefügg a kilencvenes évek társadalmi átalakulásával: átalakul az intézményrendszer, megváltoznak a felnőtt társadalomba integrálódás feltételei. A fiatalok hazánkban is egyre több időt töltenek az iskolában. A fiatalok önállósodásának legfontosabb mozzanatai, dimenziói: a személyi és a fogyasztói önállósodás nálunk is megfigyelhetők. A fiatalok fogyasztási státuszának kiépülése szükségessé teszi, hogy egyre nagyobb és egyre korábbi önállóságra tegyenek szert nemcsak a fogyasztásban, hanem az életükre vonatkozó más döntésekben is. A személyi önállósodás nálunk is egyre korábbi életkorban kezdődik, ami nem kis veszélyt is hordoz, ha a felnőtt társadalommal való kifejezett szembenállásban nyilvánul meg.

Kérdés, hogy a nyugat-európai országok kapcsán vázolt és a hazai fiatalok körében is megfigyelhető folyamatok jellemzik-e valóban a *sziget fiataljait* s milyen mértékben. Ezt a kérdést a szigeten folytatott empirikus vizsgálat segítségével válaszolja meg a szerző. Az 1999. évi kutatás során a kutatócsoport 542 fiatalt keresett meg kérdőívvel, többekkel készült mélyinterjú a szigeten tartózkodó fiatalok közül. Az empirikus vizsgálat adataiból az derül ki, hogy a korábban a középiskolások körében országosan megfigyelhető tendencia a szigetlakókra még inkább jellemző. „A sziget a középosztályé” hipotézis a fenti megfigyelések nyomán 1997 nyarán fogalmazódott meg: „A korábbi vizsgálataink és a jelenlegi vizsgálataink alapján azt ál-

líjtuk, hogy a Sziget a középosztály, illetve a középosztályosodó/polgárosodó fiatalok szigete” (22. o.). A „szigetes” fiatalok közt a budapesti és középosztálybeli fiatalok felülreprezentáltak, a résztvevők zöme az utolsó éves középiskolások, az egyetemi hallgatók, valamint aktív kereső fiatalok köréből kerül ki. A szigetlakók és a középiskolások körében egyaránt megfigyelhető, hogy egyre későbbre tolódnak a fontos életesemények, de a szigetlakók személyi önállósodása is egy évvel korábban következik be, mint ahogy az a középiskolások körében tapasztalható. Egyre intenzívebbé válik körükben a szabadidő felhasználása, s a munkát is élvezni akarják, személyes képességek kibontakoztatási lehetőségét keresik benne, nem csak pénzkeresetnek tekintik. Véleményükben és életükben a tanulás és a munka nem különül el egymástól úgy, mint korábban, s nem feltétlenül a megszokott sorrendben követik egymást. (A „szigetelő” a fiatalok 15%-a egyszerre tanul és dolgozik). A szigetes fiatalok és a szigetre nem járó egyetemisták között is lényeges különbségek vannak: a szigetesek korábban önállósodnak, intenzívebben élnek és intenzívebben szórakoznak, s aktívabban formálják az életüket.² A szigeten megfordulókat inkább jellemzi az aktív közösségi élet, a tolerancia, jobban alkalmazkodnak az új kor kihívásaihoz, inkább használják az új technikákat (beleértve a feszültségoldó technikákat is), s jobban beépítik szórakozásukba a magas kultúra elemeit. Mivel a multinacionális cégeknél alkalmazásban levő fiatalok jó része nem érzi magát biztonságban a magas kvalifikációt igénylő, mégis betanított munkavégzést jelentő munkakörben, a kockázatvállalás és a próbálkozások beépülnek a szigetlakók életébe – éppúgy, mint az intenzív munkát követő intenzív szórakozás.

A fenti gondolatmenet ugyan a könyv írásaiból egyértelműen kirajzolódik, a mellékletben közzétett táblázatok áttekintése nélkül mégsem volna teljesen érthető a mondandója, a középosztályosodás tézisének a Szigetet látogató fiatalokkal való összefüggése. A melléklet táblázataiból derül ki több olyan dolog a Szigetre járókról, ami a korábban leírtakat alátámasztja, például hogy többségük (52,7%) tanul, 27,3 százalék dolgozik, 15 százalék tanul és dolgozik egyszerre. A tanuló fiatalok közt jelentős arányban vannak az egyetemi és főiskolai hallgatók (47% felsőoktatási intézményben tanul, 20% gimnazista), a dolgozók kétharmadát (66%) a magánszféra foglalkoztatja, s a tanulás mellett munkát vállaló fiatalok túlnyomó többsége is itt keresett magának munkát. Fogyasztás terén is feltűnően kedvező a helyzetük: 43 százalékuk rendelkezik saját számítógéppel, 60 százalékuknak van bankkártyája. Az adatok megvilágítják a Szigetet nem kedvelő fiatalokkal szembeni különbségek fő dimenzióit is, például a fogyasztási státuszt, a közösségi programokban való intenzív részvételt, a jellemző toleranciát.

A könyv ugyan nem könnyű olvasmány, mivel a Sziget-jelenség kapcsán nem a programokat, azok sokszínűségét és könnyedségét elemzi, hanem a résztvevőket, s „segítségükkel” igen tág és soktényezős összefüggésbe helyezett társadalmi kérdéseket tárgyal, helyenként súlyos és sarkos állításokkal – mégis megéri a küzdelmet elgondolkodtató, érdekes állításai.

² A Pepsi sziget 2000 előkészületi vizsgálataként a Budapesti Műszaki Egyetem kollégiumaiban 253 főt kérdeztek meg 2000 májusában – az összehasonlítás ezen vizsgálat adatain alapul.